

آزادی و آزادی‌خواهی قسمت مهمی از فعالیت‌های میرزا را شکل می‌دهد. او حرکت‌های آزادی‌خواهانه خود را همزمان با مشروطه آغاز کرد. او در جنگ‌های فتح تهران همراه آزادی‌خواهان در مقابل مستبدین می‌جنگید. در شورش شاهسون‌ها هم به کمک ستارخان شتافت. غائله ترکمن‌ها که به تحریک شاه مخلوع - محمد علی شاه - شورش کرده بودند، جزء مشروطه‌خواهان بود. و در تنش تپه‌ی گرگان تلاش زیادی به خرج داد که منجر به جراحی عمیق او شد. او را برای مداوا همراه سه نفر مجروح دیگر به بیمارستانی در بارکوبه‌ی قفقاز بردند.

او به مشروطیت و اصول آن اعتقاد راسخ داشت تا حدی که سرکنسول دولت تزاری در رشت که همکاری گیلان بود، میرزا را بعد از آمدن از قفقاز به جرم داشتن افکار آزادی‌خواهانه و حرکت در فعالیت‌های انقلابی به تهران تبعید کرد.

توجه میرزا به دانش و علم‌آموزی نیز اهمیت دارد. او تأکید کرد که مشکل ما از بی‌سوادی است. به همین منظور، به موضوع فرهنگ در نهضت جنگل توجه می‌شد. جنگلی‌ها دو مدرسه در فومن و کسما تأسیس کردند و تشکیلات فرهنگی آنها روزنامه و نشریه‌ای را به نام «جنگل» منتشر می‌کرد. در یکی از شماره‌های این نشریه چنین می‌آید.

«عمده‌ترین باعث ترقی، همانا توسعه و بسط معارف و تزئید مکاتبت و مدارس جدید است. مع‌التأسف تا به حال کمتر به علم اهمیت داده و تعقیب کرده‌اند.»
میرزا مردی تنومند بود و ورزش را دوست داشت. تمرینات ورزشی جزئی از برنامه‌ی روزانه‌ی او بود. وی به شعر فارسی، به ویژه اشعار فردوسی بی‌نهایت علاقه داشت و جلسات شاهنامه‌خوانی منظمی در گوراب زرمخ (مرکز عملیات نظامی جنگلی‌ها) برای تقویت روحیه سلحشوری برگزار کرد.

برای روشن شدن مرام میرزا و یارانش و اینکه افکار و دغدغه‌های اصلی آنان چه بوده، شاید بهترین کار نگاهی کوتاه به بعضی از مواد مرام‌نامه‌ی جنگلی‌ها باشد. دقت در مواد نه‌گانه این سند مهم تاریخی نشان‌دهنده‌ی افکار بلند و مترقی رهبر و سران نهضت جنگل می‌باشد. مهم‌ترین مسائل مورد اشاره در مرامنامه به

بیش از هشت دهه از قیام مردم شمال ایران به رهبری میرزا کوچک خان جنگلی می‌گذرد. بوضوح می‌توان گفت که عنصر رهبری - مانند بیشتر جنبش‌های شرقی - بارزترین و مهم‌ترین وجه این قیام است. از این رو تحلیل شخصیت، رفتار و عملکرد میرزای کوچک جنگلی راهگشا برای فهم علل شکل‌گیری - اوج و افول نهضت و واکنش‌های اجتماعی و ... است.

اولین ویژگی مهم او غیرتمندی اوست. درد و مشکل ایران دغدغه‌ی اصلی او در تمام عمرش بود. او در زمانی به دنیا آمد و در محلی سالهای اولیه عمر را می‌گذراند که سایه اجنبی و بیگانگان را بر زندگی خود و اطرافیان حس می‌کرد. ایالات شمالی ایران در دوره‌ی قاجار مورد تجاوز مداوم همسایه شمالی - روسیه تزاری - قرار داشت تا جایی که در نتیجه این تاخت و تاز سرزمین‌های زیادی از خاک ایران جدا شد. استقلال‌طلبی و مردم‌دوستی از کودکی با نهاد میرزا سرشته شد.

مسئله مهم دیگر در شخصیت میرزا، حس عدالتخواهی و ظلم‌ستیزی است. در همان دوران تحصیل و طلبگی در مدرسه حاج حسن رشت هم افراد مظلوم، میرزا را که جوانی قوی هیکل بود کنار خود می‌دید. وضع اسف‌بار مردم ایران در سالهای قبل از جنگ اول و دوران قاجار و فقر و تنگدستی هموطنان، روان میرزا را آزار می‌داد. او که خود از خاندان ثروتمند شمال بود و لقب خان داشت اصرار می‌کرد که او را میرزا کوچک بخوانند. مهربانی و نرم‌خوئی میرزا زبان‌زد خاص و عام بود از میرزا هیچ جا و در هیچ مقطع از زندگی‌اش سخنی به بدی بر زبان نرفته است شخصیت والا و رفتار انسانی او با اسیران هم بعضاً موجب ندامت آنها و حتی پیوستن افرادی از اردوی دشمن به جمع جنگلیها می‌شد. مأمور اطلاعاتی بلشویک در یک گزارش سری به باکو در مورد میرزا می‌نویسد.

«ثابت قدمی فوق‌العاده‌ی میرزا و دقت او، علاقه و همدردی او نسبت به اطرافیان و وضع وخیم روستاییان احترام و علاقه شدید اطرافیان را انگیزته. زندگی کوچک‌خان ساده است همراه رفقای خود و مجاهد‌ها روی تشک‌گاه می‌خوابد. هیچ‌گونه زرق و برقی که مخصوص خان‌هاست، وجود ندارد. او زندگی کاملاً متواضعانه‌ای دارد. سیگار نمی‌کشد، خوشگذرانی نمی‌کند. از ساعت ۶ صبح تا نصف شب کار می‌کند.»

ح زیر است.

دهی اول: حق حاکمیت است (متمركز در مجلس شورای ملی، و بهره‌وری ی اتباع کشور بدون هیچ تبعیضی از حقوق مدنی را مدنظر دارد. (اصول و طیت و آزادی خواهی)

دهی دوم: حقوق مذکور در ماده‌ی اول را شامل این موارد می‌داند.

صونیت افراد و منازلشان از تعرض مقامات دولتی و قدرتمندان

تساوی زن و مرد در حقوق مدنی و اجتماعی

آزادی فکر، عقیده، کلام، اجتماعات، مطبوعات، مسافرت و شغل برای همه و ندان کشور (از اصول فوق‌العاده و امنانه)

دهی سوم و چهارم: بر فرآیند و موضوع انتخابات و طرح زیربنای اقتصاد ر می‌پردازد، که بر مبنای ملی شدن منابع طبیعی و املاک تحت تصرف دولت

دهی پنجم: وظیفه‌ی اصلی دولت را دادن تعلیمات ابتدایی رایگان به همه کان می‌داند.

دهی ششم: قضاوت و اصول داوری را عادلانه و دارای نتیجه و سریع خواهد.

دهی هفتم: پرورش دسته جمعی جوانان، ورزش و مشق نظامی همگانی در تان‌ها و دبیرستان‌ها

ر سویی تأسیس مدرسه عالی نظامی (دانشکده افسری) را به عنوان نیاز اصلی ر مطرح می‌کند.

دهی هشتم: فراهم کردن کار برای افراد سالم و ریشه‌کنی فقر و بیکاری و مبارزه ست خواری را مدنظر دارد.

دهی نهم: به مسئله تأمین بهداشت همگانی و بیمارستانهای عمومی و جلوگیری صرف مواد مخدر و مشروبات الکلی می‌پردازد.

یل قیام جنگل:

ساع نایسامان سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ایران در زمان قاجاریه قصه‌ای اه با آب چشم است. (تصرف سرزمین‌های ایرانی، اشغال خاک ایران و نظامی و سیاسی اجنبی در ایران، تعرض به جان و مال و ناموس مردم،

بی‌کفایتی حکام، فقر و فلاکت ایرانیان، ستم و ظلم به افراد طبقات فرد دوست و دور شدن از اهداف مشروطه و آغاز جنگ جهانی اول به پریشانی اوضاع ایران افزود. فریادهای استغاثه مردم گیلان و آذربایجان به مرکز می‌رسید، اما دولت مرکزی توان پاسخگویی به این درخواست‌ها را نداشت. حضور گسترده‌ی روسها در دیگران و نبود یک نیروی مؤثر که از زورگویی آنها جلوگیری کند باعث شکل‌گیری فکر تشکیل یک نیروی مسلح در ذهن میرزا جهت پایان دادن به زورگویی‌های اجانب شد. به اختصار می‌توان به مسائل مهمی که زمینه‌ساز قیام میرزای جنگلی بود را این چنین برشمرد.

۱- اوضاع نایسامان ایران به واسطه شروع جنگ جهانی اول و ناتوانی دولت مرکزی در حفظ و حراست از مرزهای کشور
جنگلی‌ها مصمم بودند مادامی که موفق به اخراج نیروهای بیگانه از خاک ایران و رسیدن به اهداف خود نشدند به آرایش سر و صورت خود نپردازند.

۲- انحراف مشروطه از اهداف قیامی که خون‌ها در راه آن ریخته شده بود و در نتیجه حاکم شدن چهره‌های وابسته به روس یا انگلیس نظیر وثوق‌الدوله یا عین‌الدوله به سرنوشت مشروطه.

۳- بی‌توجهی دولت مرکزی به وضع مالی، اقتصادی و اجتماعی ایالات و ولایات مرزی نظیر گیلان، خراسان و آذربایجان

۴- تشکیل شدن یک قشون ملی در اثر نفوذ قدرتهای درگیر جنگ جهانی در ایران برای سرکوبی یاغیان داخلی و مقابله با هجوم بیگانگان

۵- نفوذ بیگانگان در دستگاههای دولتی و تصمیم‌گیری مملکت.

۶- ظلم و ستم خوانین و مالکان بر مردم این مناطق.

۷- زورگویی‌ها و اجحافات قشون روس در گیلان - موطن اصلی میرزا - و بی‌پاسخ ماندن این تعرضات.

به عوامل دیگری هم که باعث شدت گرفتن قیام در سالهای بعد شد می‌توان اشاره کرد. مثل:

اقدام وثوق‌الدوله در امضاء قرارداد ۱۹۱۹ با انگلستان و

پیروزی انقلابیون روسیه در سال ۱۹۱۷ م. با شعارهای مردم‌پسند مخصوصاً زمانی که بلشویک‌ها وعده‌ی همکاری و پشتیبانی به جنگلی‌ها دارند.

کتاب‌شناسی نهضت جنگل

منبع: کتابخانه تخصصی ایثار و شهادت

- ۱- بررسی تطبیقی دو نهضت جنگل و خیابانی / عبدالله متولی - تهران: سازمان تبلیغات اسلامی
- ۲- نگاهی به روابط شوروی و نهضت انقلابی جنگل / مصطفی شاعیان - تهران - ارزنگ
- ۳- نهضت جنگل و اتحاد اسلام / فتح الله کشاورز - تهران: سازمان اسناد ملی ایران - ۱۳۷۱
- ۴- تماشای باران (سردار پابره‌نه جنگل) / عبدالمجید رحمانیان - تهران - امید آزادگان ۱۳۸۲
- ۵- سردار قبیله عشق / بهمن صالحی - به سفارش مرکز بازشناسی نهضت جنگل / تهران - بنیاد اندیشه اسلامی - ۱۳۸۲
- ۶- مدخلی بر بازشناسی نهضت جنگل / جعفر مهرداد - مرکز بازشناسی نهضت جنگل بنیاد اندیشه اسلامی ۱۳۸۲
- ۷- مجموعه اسناد نهضت جنگل / دبیرخانه همایش بازشناسی نهضت جنگل، برگزار کننده شورای اسلامی رشت - شهریاران، ۱۳۸۲
- ۹- مردی از جنگل / احمد احرار - تهران - نوین - ۱۳۶۱
- ۱۰- جنبش جنگل و میرزا کوچک خان / محمد تفی میرابوالقاسمی - تهران - نوین - ۱۳۶۱
- ۱۱- سردار جنگل / ابراهیم فخرایی - تهران - جاویدان - ۱۳۶۲
- ۱۲- نهضت میرزا کوچک خان جنگلی و اولین جمهوری شورایی - شاپور رواسانی - تهران - شمع - ۱۳۶۸
- ۱۳- آسیب شناسی نهضت جنگل - بهنام کریمی - تهران - قصیده سرا - ۱۳۸۲
- ۱۴- یاد سبز (مجموعه نقاشی‌های میرزا کوچک خان جنگلی) - قاسم حاجی زاده - تهران - ۱۳۷۱
- ۱۵- برگهای جنگل - ایرج افشار - تهران - فرزبان روز - ۱۳۸۰
- ۱۶- نقش احسان‌الله خان در نهضت جنگل - فریدون نوزاد - رشت - حرف نو - ۱۳۸۱

در اینجا به برخی واکنش‌ها و از سویی انجام قیام جنگل می‌پردازیم. قسمت اول به انتقادات و ایرادهایی که از عملکرد میرزا مطرح شده می‌پردازیم و در قسمت دوم با نگاهی کلی‌تر، عوامل شکست که بعضاً در همان قسمت اول ریشه دارد، تشریح می‌شود.

انتقادات و ایرادها از میرزا:

تجزیه‌طلبی: شاید نیت تجزیه‌طلبی به میرزا کوچک خان بی‌ربط‌ترین نسبتی است که می‌تواند به او داد. به قول رواسانی «نسبت تجزیه‌طلب بودن، نسبتی است که مخالفان و کسانی که اطلاعاتی از نهضت جنگل ندارند. عنوان می‌کنند.» میرزا کوچک و یارانش در تمام مکاتبات و سخنرانی‌ها و اقدامات سیاسی خود همیشه خواستار آزادی و استقلال ایران بوده‌اند. او هیچ‌گاه از جدایی ذره‌ای از خاک ایران صحبتی به میان نیاورد. برای نمونه او در نامه‌ای به روتشتین سفیر روسیه در ایران می‌نویسد:

«مقصود من و یارانم حفظ استقلال مملکت و اصلاح و تقویت مرکز است. تجزیه گیلان را که مقدمه ملوک الطوائقی است و همچنین ضعف کشور را خیانت صریح می‌دانم.»

در جریان تشکیل جمهوری گیلان بعد از حضور نیروهای شوروی بلشویک در گیلان، نیروهای کمونیستی و طرفداران آنها اصرار داشتند. نام جمهوری سوسیالیستی گیلان را برای حکومت جدید برگزینند که با مخالفت شدید میرزا مواجه شد. و خود میرزا «جمهوری موقت سوسیالیستی گیلان» مطرح کرد. شاید اگر این تدبیر میرزا نبود، کمونیست‌ها به این بهانه نمی‌توانستند اعلام خودمختاری کنند و گیلان را یکی از جمهوری‌های اتحاد جماهیر شوروی کنند.

همکاری با بیگانگان:

اتحاد اسلام (عثمانی): با دقت در ریشه‌های شکل‌گیری این جماعت می‌توان ایده‌های مصلحان بزرگی چون، سید جمال‌الدین اسدآبادی، شیخ محمد عبده، عبدالرحمن کواکبی و رشید رضا را در آن پیدا کرد. ایده‌ی نزدیکی جهان اسلام و اتحاد مسلمانان منجر به شکل‌گیری این سازمان در استانبول شده بود و در کشورهای دیگر اسلامی به عضوگیری می‌پرداخت. در کتاب بررسی تطبیقی دو نهضت جنگل و خیابانی ادعا شده است که افرادی چون سید حسن مدرس و سید محمد کمره‌ای جزء این هیأت بوده‌اند. نکته‌ی دیگری که نباید از نظر دورداشت این است که: در جریان جنگ جهانی، دولت‌های درگیر جنگ به هر وسیله‌ای برای

همراهی دیگر کشورها و ملت‌ها با خود در مقابل جبهه‌ی دیگر، متوسل می‌شدند. دولت عثمانی هم از اسم و رسم هیأت اسلام مسلما در جهت نزدیک کردن دیگر مسلمانان به خود چشم‌پوشی نمی‌کرد. در ژانویه ۱۹۱۸ م. عثمانیها با انفعال از درگیری نیروهایی در شمال ایران و روس‌ها، برای آنها سه هزار قیضه تفنگ، مقدار زیادی فشنگ، یک جلد کلام... مجید و یک ساعت جیبی و یک شمشیر مرصع هبه فرستادند در ادامه به خواهش میرزا، چهار افسر ترک به منظور تربیت نیروهای نظامی به جنگل آمدند و تا قرارداد آتش بس میان جنگلی‌ها و نیروهای انگلیس در سال ۱۳۳۶ ق. در ایران بودند.

هیئت اتحاد اسلام در گیلان و در نهضت جنگل پیرو سیاست‌های خاص دولت عثمانی نبودند. اسلامی بودن نهضت جنگل را به هیچ وجه نمی‌توان از ایرانی بودن رهبران و افراد اهداف آنها در این نهضت جدا کرد.

نیروهای آلمانی و اتریشی: همان طور که گفته شد. کشورهای متحد (آلمان، اتریش و عثمانی) از هر وسیله‌ای برای تضعیف متفقین (روسیه، انگلستان و فرانسه) استفاده می‌کردند. نکته دیگر، اقبال عمومی ایرانیان به جانب متحدین است. تبلیغات آلمان‌ها و عثمانی‌ها و ناراحتی مردم از سیاست‌های غارتگرانه‌ی روس و انگلیس به ستوه آمده بودند و نیروی سومی که با شعار آزادی‌خواهی در دنیا علم شده بود، توجه و تایید مردم را به خود جلب می‌کرد. این نکته هم باید افزود که برخی از این افسران خصوصاً آلمانی‌ها و اتریشی‌ها از زندان‌های تزاری گریخته بودند و به دلیل نزدیکی نیروهای جنگل به آنها ملحق شده در کنار آنها با روس‌ها می‌جنگیدند. در آخر باید گفت: شرکت چند افسر آلمانی و عثمانی در نیروهای نظامی نهضت جنگل که در استخدام نهضت بودند را نمی‌توان به عنوان حمایت دولت آلمان یا عثمانی از نهضت تلقی کرد.

همکاری با نیروهای اشغال‌گر بلشویک‌های شوروی: مهم‌ترین انتقادی که از همکاری میرزا با نیروهای بیگانه شده است: ارتباط و اتحاد وی با نیروهای بلشویک روسی است. در پی انقلاب بلشویکی در شوروی، ارتش نوین سرخ در سال ۱۹۲۰ م. بر نیروهای ناراضیان داخلی به پیروزی رسید و بقایای نیروهای طرفدار سلطنت تزاری را در خارج تعقیب می‌کرد. به همین بهانه در بامداد ۲۹ اردیبهشت ۱۲۹۹ شمسی ارتش سرخ تحت فرماندهی راسکالینکف برای تعقیب نیروهای ژنرال دینکن که در ایران بودند، در سواحل انزلی پیاده شدند. سران جنگل با اطلاع از ورود قوای سرخ به انزلی خواستار آگاهی از نیت و برنامه‌های آنها بودند تا بتوانند روابط خود را در این وضع جدید وارد انزلی شد. مردم به افتخار او شهر را آذین بستند و از او استقبالی کم‌نظیر، به عمل آوردند. پس از شور و مذاکرات مختلف هر دو طرف درباره‌ی نکات زیر توافقاتی حاصل شد:

۱- اجرای اصول کمونیسم در شرایط ایران مقدور نیست. مصادره اموال و الغاد

شهرستان انزلی
مرکز علوم و فناوری

کیت و نیز تبلیغات کمونیستی باید صرف نظر شود.

تأسیس جمهوری انقلابی موقت گیلان و ...

زا در ۱۶ رمضان ۱۳۳۸ ق (۳ ژوئن ۱۹۲۰) وارد رشت شد و زمام امور موقت انقلابی را در دست گرفت. ذکر این نکته در این جا ضروری است که فضای عمومی ایران و تمام مبارزان و انقلابیون و ملیون ایران کمابیش به وب اکتبر شوروی و مواضعی کرینین گرفته بود. خوشبین بودند و این مسئله نقطه‌ی مثبتی برای استقلال ایران می‌دانستند سردار جنگل، براساس حیات و مت بشری با تمام کسانی که در مسیر استقلال و آزادی ایران فعالیت می‌کردند، کاری داشت. میرزا به هیچ عنوان حاضر نشد تحت حمایت دولت خارجی به ولنت برسد. تا جایی که مردم تبریز برای انقلاب شوروی جشن گرفتند. مردم زایل دوران صفوی همیشه خاطرات تلخی از دولت استعماری روسیه تزاری بلغی اعلام کرده بود و در پایان بحث همکاری با بیگانگان باید گفت که وعده‌ی و برابری می‌داد.

ک گیلان و سپردن گیلان به دست کومونیست‌ها: جریان همکای میرزا با سات اشغالگر روسی در گیلان و بریدنش از اعضای کومونیست شورای انقلاب آن بسیار مفصل است. هنوز زمانی نگذشته بود که اختلافات شدید مسلکی و می میان اعضای تندروی شوروی انقلابی بالا گرفت.

نله اشغال اراضی ایران در مجامع بین‌المللی مطرح شده بود بلشویک‌ها که ان بودند، موضوعاتی که به روسیه تزاری نسبت داده می‌شد، دامن آنها را رد، تعدادی از نیروهای نظامی خود را از ایران خارج کردند. در عوض نیروهای نیست مسطح با لباس شخصی هر روز باکشی از بارکوبه به گیلان سرازیر شد. دیگر کاری از دست میرزا ساخته نبود. جز این که عملیات کومونیست‌ها ر گیلان و ترویج و تبلیغ گسترده مرام آنها را با سکوت و رضا تحمل کند و نکه از کنار آنها بگذرد و دوباره راه خود را برود. بله، طوطه‌ی کومونیست‌های ان و اعضای فرقه‌ی عدالت (حزب کومونیست) بارکوبه در کنار گذاشتن میرزا ضه کردن حکومت با موفقیت انجام شد. میرزا روابط خود را با کومونیست‌های ت قطع کرد و عازم فومن شد تا دوباره به جنگل برگردد. اما پیش از ترک ت، بیانه‌ای رسماً اعلام کرد که مادامی که اعضای فرقه‌ی عدالت بارکوبه ط تبلیغات توهین‌آمیز خود را به مقامات ملی و مذهبی برنچینند به رشت باز اهد گشت.

۳: عوامل شکست: به طور کلی نهضت جنگل همانند بسیاری از نهضت‌های می معاصر دچار مشکلاتی از این دست شد، کنار گذاشتن اصول و شعارهای ؛ شکاف و اختلاف در صفوف داخلی؛ فقدان یک اندیشه‌ی راهنمای جامع امل؛ اتخاذ نکردن یک برنامه‌ی مشخص و استراتژی بلند مدت؛ درک نکردن ط پیچیده‌ی قدرتهای بزرگ جهانی و نگاه ساده‌لوحانه به پیمان‌ها و توافقات پایتا فاصله گرفتن از توده‌ها و از دست رفتن پایگاه مردمی.

ست جنگل در کنگره کسما (۱۲۹۹ ش) روش اجتماع‌یون (سوسیالیست‌ها) انتخاب کرد و مشی آینده‌ی جنگل روی مردم و اصول سوسیالیزم بنیانگذاری

بصیرت به سیاست‌های پشت پرده‌ی قدرتهای بزرگ باعث ضربه‌ی اساسی به نهضت جنگل بود. میرزا چندین بار با تغییر رویه‌ی دولت‌هایی که با آنها پیمان بسته بود، مواجه شد. مثلاً، بعد از پیمان آتش‌بس با قوای بریتانیا به هیچ وجه فکر رویگردانی انگلیسی‌ها را نداشت. ولی آنها هم با روسهای تزاری برای حمله به کومونیست‌های قفقاز قرارداد را داشتند. و بعد هم در زمان کابینه‌ی مردم وثوق به منظور بستن قرارداد معروف ۱۹۱۹ توافقات خود با نیروهای جنگل را هم زیر پا گذاشتند. در موردی دیگر هم مسکو که حمایت مقام خود را از حکومت سوسیالیستی گیلان اعلام کرده بود، دریافت که شرایط اجتماعی ایران تحولات از نوعی که در روسیه اتفاق افتاده است را برنمی‌تابد. پس پشیمانی از نهضت جنگل را بی‌فایده و خطرناک دیدند. در نامه‌ای که روتشتاین مستقیماً به میرزا نوشته، به او اندرز داده که تا میسر نشده است با حکومت مرکزی ایران (رضاخان سردارسپه) کنار بیاید زیرا تحولات پس از پایان جنگ تغییر سیاست شوروی را در ایران اجتناب‌ناپذیر کرده است.

در آخر هم باید به اختلافات و خیانت‌های یاران میرزا اشاره کنیم. اختلاف حاج حسن کسمای به تحریک عمان انگلستان، به رویارویی با چریک‌های انقلابی جنگل و نیروهای حاج حسن انجامید و در ادامه شیخ احمد برادرش را برای گرفتن تأمین نامه به مرکز فرستاد. میرزا از فومن به سمت لاهیجان برای ملحق شدن به قوای دکتر حشمت حرکت کرد. در مسیر سفید رود مورد حمله‌ی هوایماهای انگلیسی قرار گرفت. به هر ترتیب خود را به لاهیجان رساند. اما، در آنجا هم دوست و هم‌رزمش دکتر حشمت از مبارزه‌های تمام نشدنی

جنگل خسته و فرسوده شده بود و با دیدن اجساد و کشته شدگان دیگر میلی به ادامه مبارزه نداشت و با اخذ امان نامه‌ی کتبی از حاکم گیلان به اتفاق ۲۷۰ نفر از یارانش تسلیم قوای دولتی شد و عاقبت چیزی جز اعلام منتظر دکتر حشمت نبود. افراد دیگری چون احسان... خان و خالوقربان که از اول نهضت هم نیاتشان پاک نبود هم در خلال نهضت بیشترین مشکلات را برای میرزا فراهم کردند. مجذوب افکار چپ کومونیستی شدند و در مقابل میرزا به حمایت از حزب کومونیست پرداختند. نتیجه‌ی کار این دو نیز چیزی جز خواری نبود. احسان..خان به روسیه گریخت و در آنجا اعدام شد و خالوقربان هم با دریافت ۳۰ هزار تومان خود را به سردار سپه تسلیم کرد.

سخن آخر:

نهضت جنگل با همه‌ی فراز و نشیب‌هایش یکی از فصول پرافتخار تاریخ ایران است. میرزا و تلاشش برای آزادی، استقلال و پیشرفت ایران از خاطره‌ی تاریخ زودوده نخواهد شد. او جواب نامه‌ی سرهنگ تیکاچنکو رئیس هن تراق تهران در دسامبر ۱۹۱۹ م. (ذی‌الحجه ۱۳۲۷ق.) که از میرزا خواسته بود، تسلیم شود این گونه می‌نویسد:

«قبل از شما نمایندگان دولت انگلیس یعنی: همان کسانی که به دیگران وعده مال و جاه دادند و به من هم تکلیف کردند که تسلیم شوم. ولی حاضر نشدم... در قانون اسلام به ما امر شده است، وقتی که خواستند به ممالک اسلامی مسلط شوند، مسلمانان باید که به مدافعه برخیزند... آقای سرهنگ! باید دید سرانجام قضیه چه خواهد شد. آیا عقلای عالم به جسد کشته‌ی ما خواهند خندید یا به فتح و پیروزی شما؟...»

هلاک ما به بیابان عشق خواهد بود کجاست یار که ما سر سفر داریم

Complex graphic with Persian calligraphy. At the top, it says 'شماره دوم' (Number 2) and 'سال اول' (Year 1). The main title is 'جنگل' (Jungle) in large, bold letters. Below it, there are several lines of smaller text, including 'مقامات دولتی' (Government Officials) and 'بنیان‌گذاران' (Founders). At the bottom, it says 'این روزنامه فقط یکسان حقوق و نیسان و نور انکار اسلامیان است' (This newspaper is only for the rights of Muslims and the denial of Islam). The date '۱۳۳۵' (1335) is also visible.

زا به عنوان رهبر اصلی نهضت با م محاسن و نیات پاک و اراده‌ی دین خود یک ایدئولوگ انقلابی . از همین رو یک اندیشه‌ی ع در بطن نهضت جریان نداشت باعث نفوذ افراد سست عنصر متفاوت به جرگه‌ی مجاهدین شد. نبود این اندیشه در ضمن د را در مقابل ایده‌های جدید نازه مطرح شده، خلع سلاح کرد.

شتن شم آگاه سیاسی و